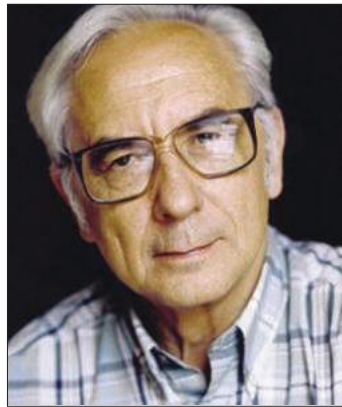

IN HONOREM

ЗВЕРТАВ СВІЙ ДУХ ДО ТОГО, ЩО ВІЧНЕ: АНДРІЄВІ СОДОМОРИ — 85

У грудні 2022 р. Андрій Содомора святкував свій 85-річний ювілей. На сторінках журналу хочу ще раз повіншувати ювіляра і кількома штрихами окреслити його роль в українському культурному просторі.

В одному з моральних листів до свого молодого друга Луцілія римський філософ-стоїк Луцій Анней Сенека зазначав, що в нас є те, «чого не можна ні відібрати, ані дати, що притаманне самій людині». І пояснював: «Її дух, а в ньому — досконалий розум» [3, 141]. Сенека називав розум «часткою божественного подиху, що проникла в людське тіло» [3, 212]. Цієї ж думки дотримувався й Цицерон, уважаючи жагу насолоди небезпечною і згубною для людини, оскільки чуттєва насолода може загасити світло розуму: «Розум, натомість, є найпрекраснішим даром і даний нам благословенням через якогось бога чи природу» [12, 24]. А якщо розум — божественного походження, то в глибинах людського ества може поселитися й піднесений, благородний, величний дух.

Виплекати здоровий, упорядкований, поміркований, піднесений, повний творчої сили дух можна лише завдяки великій роботі душі, доведенню її до ладу, наповненню й осяянню її «духом істини» (Г. Скворода). Отож свій дух слід наставляти, виховувати, удосконалювати невисипущою діяльністю, стверджував мудрий наставник Сенека.

Гадаю, перекладач із латини «Моральних листів до Луцілія» Андрій Содомора ці етичні настанови сприйняв і завдяки ним виповнив благородною доцільністю своє життя. Бо слідом за Сенекою і Цицероном уважав головним те, наскільки людина зростає духом, тобто чи спрямовує повсякчасно вона свій крок «до мудрості, до її найспокійніших і водночас найповноводніших джерел!» [3, 309].

Озираючи неохопне подвизництво Андрія Содомори на перекладацькій і суто літературно-художній ниві, мимоволі зринає в пам'яті здогад: митець усю творчу діяльність підпорядкував передусім плекан-

ню свого духу, моральному самовдосконаленню та самопізнанню, удосконаленню розуму. Заради чого? Не тільки задля набуття внутрішньої свободи, доброчесності, яка буде несхитною, бо піднесена духом. А передусім заради того, щоб закликати, спонукати читача до серйозного читання й самоосвіти, до морального, духовного самовдосконалення.

Андрій Содомора волів, мовлячи словами Мішеля Монтеня, «радіше виробляти душу, ніж умебльовувати її» [1:3, 39], заглиблюючись у давні віки спраглим на пізнання вічних істин розумом заради прилучення української людини до найвищих духовних цінностей. Перекладач Менандра («Відлюдник»), Арістофана («Комедії»), Горація («Твори»), Овідія («Метаморфози», «Любовні елегії», «Мистецтво кохання», «Скорботні елегії», «Ліки від кохання»), Лукреція («Про природу речей»), трагедій Есхіла, Софокла, Евріпіда, творів Сенеки («Моральні листи до Луцілія», «Діалоги»), Боєція («Розрада від філософії»), Марка Аврелія («Наодинці з собою»), Плінія Молодшого («Вибрані листи»), Гесіода («Походження богів», «Роботи і дні», «Щит Геракла»), Архілоха («Хліб на списі»), М. Гусовського («Пісня про зубра»), Г. Гофмана («Петер-Нечесаха»), Катона («Дистихи»), Вергілія («Буколіки», «Героїки», малі поеми), римських елегій творить духовний зв'язок поколінь, зближує душі тих, хто в давні віки озирав життя з погляду вічності, з душами своїх сучасників та нащадків.

Митець працює майже за покликанням свого улюбленого Сенеки: «Живи для інших, якщо для себе хочеш жити». Осягаючи духовні вершини античної і римської епох, Андрій Содомора щедро живить літературно-мистецькими й філософськими зразками українську естетичну думку. Пропонуючи вимогливому читачеві свої переклади творів грецьких та римських авторів, подає й власні аналітичні роздуми над поетичними текстами та їх іншомовними інтерпретаціями.

Своїми аналізами окремих поетичних творів як античних, так і наближених до своєї доби поетів (Й. В. Гете, П. Верлен, Г. Лорка, Т. Шевченко, М. Лермонтов, І. Франко, М. Зеров, М. Рильський) Андрій Содомора демонструє філігранну техніку студіювання одного вірша, щоб виявити своєрідність поезики чи не кожного з перекладених ним авторів.

Перед тим як розпочати переклад гекзаметром «золотої легенди античності» — «Метаморфоз» «останнього з великих поетів “золотої доби” римської літератури» [9, 5] Публія Овідія Назона, Андрій Содомора опрацював насамперед усі інтерпретації окремих частин цього твору українською мовою. Переконався, що образна система поеми, найбільшої за обсягом у римській літературі й величавої за музично-вокальним звучанням (завдяки інтонаційно-ритмічним можливостям гекзаметра), потребує особливої праці перекладача над словом і ритмом, а саме: пошуків максимально адекватної мовностилістичної тональності для кожного жанру, представленого у віршованому епічному викладі, і досягнення гармонійної композиційної єдності всіх двохсот п'ятдесяти легенд і переказів, які утворюють панорамну картину — поетичний образ еволюції світу від його початків до часів правління імператора Октавіана Августа. Безперечно, переклад «Метаморфоз» — це неосяжний творчий подвиг, який здійснив талановитий поет-інтерпретатор, мислитель, задивлений у зоряне небо світової цивілізації.

Усе творче подвижництво прозаїка, поета, перекладача, літературознавця, професора кафедри класичної філології Львівського національного університету імені Івана Франка Андрія Содомори — автора 40 книг перекладів із грецької, латинської і німецької мов, 26 книжок оригінальної прози, поезії та есеїстики та понад 500 літературно-критичних і наукових публікацій — спрямоване на заохочення української людини до пізнання себе, а отже, на просвітлення свого розуму, на одухотворення душі, на духовне самозвеличення та набуття внутрішньої свободи, бо, як стверджував Григорій Сковорода, «духовна ж людина вільна».

Андрій Содомора у статтях, коментарях, у поезіях, у «бесідах» повсякчасно звертається до роздумів українського філософа, який черпав ідеї і натхнення в ан-

тичних та середньовічних попередників — Сократа, Сенеки, Арістотеля, Плутарха, Епікура, Піфагора, у німецьких містиків та пієтистів. Чи не про нашого мандрівника-мислителя згадує автор книги «Бесіди п(р)одумки»: «Колишній мандрівець: палиця в руці, торба за плечима, обрій — перед очима».

До речі, Андрієві Содоморі приносить особливу духовну вітиху зазирання в глибини слова, «занурення» в первісне його значення, «зведення» помежованих часом і простором думок і «запрошення» їх до зустрічі й спілкування «в єдиному для всіх часів — духовному просторі» [5, 11]. Оце емоційно чутливе розгортання в асоціативному діалозі саме думок, які занурені в мисленнєвий набуток світової цивілізації, витончує, за Лукрецієм, естетичні смаки, надиhaє на творення своєїрідної стилістичної поліфонії ритмізованого вислову, музики й живопису. Справжньою поживою для душі є оприявлена в поетичних збірках «Пригорща дощу», «З-під долоні», в книзі «Поезія і проза», в «Бесідах п(р)одумки» авторська жага думання, пристрасть примноження співрозмовників-думок у сучасній духовній атмосфері.

Центральна проблема, яку прагнув осмислити (не розв'язати, бо вона не підвладна остаточному розв'язанню) автор «Студії одного вірша», — можливість чи неможливість перенесення живого мовленого слова на іншомовний ґрунт. Вічна проблема невимовності, тобто неможливості передати, відтворити всю повноту думок і почуттів творця художнього тексту. Як зауважував Олександр Потебня, «думки і почуття людини є невимовними, хоч для нас є необхідним протилежне цьому переконання, так що ця невимовність усвідомлюється й навіть стає керівним принципом лише у виключних настроях» [2, 285].

Андрій Содомора як перекладач, надзвичайно чутливий до звукового образу слова в поетичних творах, уважає, що максимальної точності й досконалості у відтворенні чужомовного тексту можна досягти, якщо почнеш дослухатися до слова, оскільки «найчастіше саме звуковий його образ постає нездоланною перешкодою на шляху до адекватного перекладу» [10, 7].

Проблема невимовності особливо драматизує творчу працю перекладача, якому необхідно перенести живе слово в іншу епоху, «вживити» його в інший мовний світ із тим, щоб митець і його образне слово, за Горацієм, зростало «у *свіжій* славі», в оновленому свіжим сприйняттям звучанні. Це можливо за умови, що перекладач як реципієнт стає співтворцем художньої думки, учасником мистецького процесу.

Андрій Содомора у своєму доробку постає перед нами щонайменше в трьох, органічно поєднаних іпостасях: як перекладач віддалених у часі і просторі поетичних і філософських творів, як реципієнт, тобто як читач-сприймач, котрий виступає в ролі співтворця художніх цінностей, як літературознавець-інтерпретатор цих текстів. Майже кожний його переклад зі старогрецької і латинської мов супроводжують ґрунтовна передмова, коментарі і примітки перекладача.

Перед тим як розпочати переклад того чи того твору, Андрій Содомора здійснює величезну дослідницьку роботу над пізнанням і осмисленням доби, в якій жив і творив поет чи філософ, політичної і духовно-моральної атмосфери, оточення й тих обставин, у яких замислювався й визрівав творчий задум. Та особливу увагу перекладач виявляє до слова, бо воно не тільки оприявляє думку, а й створює її, до внутрішньої форми слова — до живої душі слова, де зароджується й нуртує творча енергія. Адаже мовна форма й семантика, за Потебнею, перебувають в органічній єдності. Перекладача хвилює, вабить і вражає неосяжність повноти пізнання й відтворення образної думки, що складніше — неволених порухів у світі людської душі, мінливих настроїв античного автора, звучання його поетичної фрази. Андрій Содомора над цими архіскладними завданнями, які поставали й постають нині перед ним, тлумачем і мовним виразником творів класичної давнини, роздумує у своїх есеях «Афористичні етюди», «Про що писати...». Його увагу привертає важливий у літературознавстві термін *evocativeness*, котрий він тлумачить як «здатність доносити до свідомості яскраві образи-спогади і почуття» [7, 144].

В емоційно зворушливих нотатках про мову письменник і перекладач наголошує на людинотворчій місії Слова та на величезному значенні звукового образу мови, її милозвучності та необхідності виробляти «слух до мови — слух *душі*»: «Милозвучність — це також сув'язь зорових і слухових образів, звукопис, інтонаційний рисунок фрази, її тональність, її живий подих, саме слово, світ, що за словом» [6, 44].

Не забувається тихе осіннє дощове підвечір'я. «Віденська кав'ярня». Андрій Олександрович у Львові зі щойно видрукуваною книжечкою поезій «Скельця розмальовані» в руках. Читання уголос віршів. Слухаю з його вуст «Осінню пісню», виконану (саме так!) виразно акцентованими ритмічними інтонаціями кожної фрази.

Всі барви й звуки скошені,
Лиш срібло де-не-де:
Струна найтонша осені
Мелодію веде.
Веде її тихесенько,
Мелодію без слів —
Заслухавсь мак однесенький,
Що дивом уцілів.
Нечутно ніч підкралася,
Вже й срібло не бринить,
На пружі обірвалася
Найтонша пісні нить.

Дивлюсь на вікно, що плаче краплинами дощу, слухаю, і в мені починає мелодійно вібрувати звуковий настрій сльотавої осені; я відчуваю гармонійну єдність сенсу і звуку; моя уява «малює» завдяки чутому образному слову картину згасання осіннього дня. Мимоволі згадується «Осіння пісня» Поля Верлена, аналіз цієї «найпоказовішої пісні без слів» в есеї Андрія Содомори «Самотній голос першої скрипки осені». Оживає в пам'яті ця дослідницька візія світовідчування, світосприйняття самого поета-символіста, світу його душі.

Андрій Содомора в цьому есеї, проаналізувавши кільканадцять українських версій «Осінньої пісні» Поля Верлена — Павла Грабовського, Василя Стефаника, Петра Стебницького, Святослава Гординського, Галі Мазуренко, Миколи Терещенка, Івана Світличного, Ігоря Качуровського, Бориса Тена, Михайла Москаленка, Всеволода Ткаченка, Григорія Кочура, Миколи Лукаша та ін., визнав, що надзвичайно важко, майже неможливо «перегуком та грою слів зберегти пісенний характер твору», настільки висока звукова стихія цієї «пісні без слів». Проте він також наважився власним звукописом відтворити ритмомелодію «Осінньої пісні» Верлена. Ось лише одна — перша — строфа цього перекладу:

Зойки хлипки,
Довгі й пливкі
Скрипок в осінь
Серце мені
Тнуть, навісні,
Лезом млості.

Складно віддати мелодію настрою поетової душі, переконується Андрій Содомора, зазвучати в єдиному камертоні із «чужим» почуттям, переживанням, відчутти гармонійне співзвуччя душ: «Верлен не змальовує, не зображує, не описує, радше — відтворює чи виражає пейзаж своєї душі (інтроспекція), її погляд у минуле (ретроспекція) і робить це суто звукописом...» [10, 239].

Вслухаюся, як автор цієї чудової книжки, призначеної для читання і в дитячому, і в родинному колі, бо поетичний звукопис прагне озвучення, відтворює тихим голо-

сом, самою мелодикою wypowiedання стану своєї душі бачення й відчування тієї ж пори року у віршах «Скрипки Осені», «Дош у Львові», «Осіння забава», «Львів'янка Осінь», «Відліт...».

«Іноді, мені здається, я розумію мову дощу», чую «розпорошену на місто мову дощу, його шепіт: *дощить, дощить...* І не так вухом, як душею дослухаємося до того шепоту, до його монотонності...» [8, 21] — признається Андрій Содомора в есеї «Мовою дощу».

Щоб увиразнити свій стан душі, зафіксувати її настрій та оживити свої почуття в ритмізованій фразі, Содомора-поет передусім розраховує на слух читача, на відтворення ним інтонаційного рисунка, ритмомелодики вірша, на слухове осягнення читачем-слухачем гри асонансів та алітерацій.

І все це заради витворення передусім звукового портрета стану власної душі, бо слух, уважає поет, — це «безпосередня дорога до серця» читача (по-чуття) [6, 13]. І навпаки — у Біблії: «Що виходить із уст, те походить від серця...» (Матвія, 15:18).

У книзі-«колекції» часу, його фрагментів-крихт, що їх зберегла пам'ять («Під чужою тінню»), Андрій Содомора аналітично розгортає широку в часі і просторі панораму особистого пізнання й переживання зустрічей із тими, хто прагнув максимально скоротити проміжок «між іншомовним художнім текстом і його озвученням рідною мовою».

Над їхніми зусиллями витворити щось нове завдяки співпереживанню і співтворенню та образному оживленню класичного художнього тексту й роздумує Андрій Содомора. А це майстри досконалого художнього перекладу: Іван Франко і Микола Зеров, Борис Тен і Григорій Кочур, Микола Лукаш і Михайло Москаленко... Цих та інших своїх духовних побратимів — провідників у світ Слова — він не забуває. Їх, як і своїх університетських викладачів, згадує, у них далі вчиться, з ними спілкується, відчуваючи їхні духовні посилюючі імпульси, реагування їхніх душ на те, що відчуває і переживає, що народжує його душа, бо, як мовив Григорій Сковорода, «дух духа творить. “Народжене з духа є духом”» [4:2, 47]. Подвижницькою діяльністю Андрій Содомора витворив своєрідну програму духовного й морально-етичного просвітництва, вибудовуючи, за Іваном Франком, «золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями» [11:5, 7].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Монтень М.* Проби: У 3 кн. / пер. із франц. А. Перепаді. Київ: Дух і літера, 2005—2007.
2. *Потебня А. А.* Эстетика и поэтика. Москва: Искусство, 1976. 614 с.
3. *Сенека Луцій Анней.* Моральні листи до Луцілія / пер. із латин. А. Содомори. Львів: Априорі, 2017. 552 с.
4. *Сковорода Г.* Твори: У 2 т. Київ: АТ «Обереги», 1994.
5. *Содомора А.* Бесіди п(р)одумки. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018. 160 с.
6. *Содомора А.* Від слова до серця, від серця — до слова. Львів: Літопис, 2012. 52 с.
7. *Содомора А.* Про що писати... Львів: Априорі, 2021. 152 с.
8. *Содомора А.* Сльози речей. Львів: ЛА «Піраміда», 2010. 170 с.
9. *Содомора А.* Співець одвічних перевтілень // *Публій Овідій Назон.* Метаморфози / пер. із латин., передм. та прим. А. Содомори. Київ: Дніпро, 1985. С. 5—14.
10. *Содомора А.* Студії одного вірша. Львів: Літопис, ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 364 с.
11. *Франко І.* Зібрання творів: У 50 т. Київ: Наукова думка, 1976—1986.
12. *Цицерон Марк Туллій.* Про старість / пер. із латин. В. Литвинова. Київ: Дніпро, 2017. 63 с.

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ

Отримано 13 грудня 2022 р.

м. Київ